

1970-talet

STADSPLANEIDEAL OCH ARKITEKTUR

I VÄSTMANLAND UNDER MODERNISMEN

Temaberättelsen gör nedslag i vår moderna historia med exempel från länets olika kommuner. Tematiskt följer vi intressanta företeelser, byggnadstyper och bebyggelsemiljöer i kommunerna som berättar om välfärdssamhällets framväxt i Västmanlands län. Med temaberättelsen vill vi väcka nyfikenhet och inspirera till vidare upptäcktsfärder i vår moderna historia runt om i kommunerna och länet.

UPPREPNINGENS ESTETIK FORTSATTE, VARIATIONERNA BLEV ALLT MINDRE

1970-talet

Stadsbyggnadsidealerna och arkitekturens formspråk har förändrats genomgripande under 1900-talet. Internationella influenser, statliga lånevillkor och omfattande bostadsforskning är några av de faktorer som påverkat ideal och utformning. Men också landets bostadspolitik, finansiella situation och tekniska utveckling har spelat stor roll. Många skickliga arkitekter och planerare ligger bakom de kvaliteter som återfinns i modernismens miljöer.

På 1970-talet var miljonprogrammet i full gång och andelen småhus ökade stadigt. Stora förortscentrum växte fram i städernas utkanter. Husen var både höga och låga och det rådde en upprepningens estetik.

EXPANSIVT MILJONPROGRAM

På 1970-talet var miljonprogrammet i full gång. Strukturerna var storskaliga och rätlinjiga. Upprepningens estetik fortsatte men variationerna blev allt mindre. Stora förortscentrum skapades. Avstånden mellan stadskärnorna och de nya stadsdelarna ökade och i storstäderna skapades kommunikationer med pendeltåg. Många äldre stadskärnor genomgick också stora förändringar under den här tiden.

| Radhus i Rönneby i Västerås.

| Terrasshus i Bäckby i Västerås från 1976. En ovanlig hustyp för tiden och sällsynt i Västmanland.

VILLASAMHÄLLEN

En tredjedel av husen som uppfördes under miljonprogrammet var småhus och andelen ökade på 1970-talet. Grupphusområdena blev större och de enskilda småhusen ökade också i storlek. Över hälften av de småhus som byggdes 1975 hade fem rum eller fler.

KLIMATSKYDDADE INOMHUSTORG

Det var i hög grad de kommersiella krafterna som styrde centrumutvecklingen på 1970-talet. Centrumanläggningarna anpassades allt mer efter handelns behov. Torgytorna krympte till ett stråk mellan butikerna och klimatskyddade inomhus-torg började byggas.

LÅGA OCH HÖGA LAMELLHUS

Lamellhusen är betydligt tjockare än föregående decenniers och takformerna varierar. Lamellhusen blev både lägre och högre. Trevåningslamellerna minskar till förmån för lameller i två våningar. Femvåningshusen och högre ökade. Åtta våningshus var ekonomiskt fördelaktiga och blev därmed vanliga.

EGEN INGÅNG I LOFTGÅNGSHUS

Loftgångshus började byggas i Sverige i slutet av 1960-talet men blev mer vanliga på 1970-talet. Det var flerbostadshus i fem-sex våningar med balkongliknande gångar längs fasaderna. Varje lägenhet fick en separat ingång från loftgången. En stor ekonomisk fördel med denna hustyp var att kostnaderna för hissar och trapphus kunde hållas nere.

En lägre variant av loftgångshus i två våningar förekom också. Lägenheterna i övre plan fick en egen entré från marken. Dessa kallades ibland för "staplade radhus".

| Loftgångshus i stadsdelen Bjurhovda i Västerås.

| Ullviskolan från 1973 i Köping.

BETONGELEMMENT MED FRILAGD BALLAST

Flerbostadshusens fasader utgjordes av betongelement ofta med frilagd ballast, som var själva fyllnadsmaterialet. Betongen fick sin kulör och struktur utifrån valet av ballast. En vanlig variant var sjöstensballast eller marmorkross. Runt 1970 fick många flerbostadshus fasader av kalksandsten. Korrugerad plåt som fasadmaterial var också vanligt förekommande.

Sextiotalets plana tak med låg lutning med invändig avvattning följde med in på 1970-talet. Taktäckningen var ofta papp.

STARKA FÄRGER

På 1970-talet började starka färger användas i arkitekturen.

Flerbostadshusens fasadelement färgades i starka kulörer. På samma sätt färgsattes fasadplåten.

ENERGIKRIS GAV MINDRE FÖNSTER

1970-talets energikris bidrog till att fönstren blev mindre och fasaderna allt mer slutna. I slutet av 1970-talet blev riskerna med asbestcement allmänt kända och användningen av detta skivmaterial upphörde.

TÄTT OCH LÅGT

Andelen småhus ökade på 1970-talet. I storstadsområdena var efterfrågan på småhus långt större än produktionen. Småhusområdena växte fram i städernas utkanter och i mindre kranskommuner. Småhusbyggandet fick under 1970-talet en tät och låg karaktär.

VARIATION MED FÄRG

En stor andel av periodens småhus byggdes i trä. Träpanel som fasadmateriäl användes framförallt på låga hus på 1970-talet. Med färgsättningen skapades variation. Det var också vanligt med kombinationer av trä och hårdbränt tegel i fasaderna. I gruppbyggda områden färgsattes villor i starka kulörer. Mörka kulörer av brunt, rött och grönt var vanligt. Radhuslängor färgsattes i samma kulör. Taken hade betongpannor i svart eller brunt.

DEN KÄLLARLÖSA 1½-PLANSVILLAN

Tidstypisk för 1970-talet var 1½-plansvillan utan källare. Den hade ett stort tak med brant takfall och kraftigt taksprång. På ena kortsidan fanns en gavelbalkong med uteplats under. Både balkongfronter och gavelspetsar utgjordes av mörkt trä. Just 1½-planshuset gynnades av decenniets låneregler.

SOUTERRÄNGHUS MED GARAGE OCH GILDESTUGA

Souterränghuset passade bra på en tomt med nivåskillnader. Den gav också plats för garage och gillestuga i souterrängvåningen. Hustypen var så populär att man ibland skapade nivåskillnader på en tomt för att kunna bygga ett souterränghus.

VILLOR EFTER AMERIKANSK FÖREBILD

I slutet av 1970-talet byggdes villor med en utformning som inspirerades av amerikansk villaarkitektur. Resultatet blev rymliga enplansvillor med stora valmade svarta tak.

RÖDFÄRG OCH VITA KNUTAR

Mot slutet av 1970-talet återkom det traditionellt svenska med rödfärg och vita knutar i villaarkitekturen. Många typhusfabrikanter lanserade då villor med rötter i äldre svensk byggnadstradition. Rödfärg, spröjsade fönster och vita knutar var ett avståndstagande från miljonprogrammets rationella former.

Den källarlösa 1½-plansvillan i trä var 1970-talets vanligaste villatyp. Här i Jakobsdal i Sala.

Tätt och lågt i Bäckby i Västerås. Vinklade kedjehus från 1972.

KÄLLOR & LITTERATUR

Västmanlands läns museums arkiv.

Björk, Cecilia, Lars Nordling & Laila Reppen. *Så byggdes villan.*

Svensk villaarkitektur från 1890–2010. Stockholm 2009.

Caldenby, Claes. "De stora programmens tid" *Att bygga ett land.*

1900-talets svenska arkitektur. Stockholm 1998.

Lepasoon, Urve. *Byggnaders särdrag. Stilhistorisk handbok 1880–1960.* Karlskrona 2001.

Roos, Britta & Hanna Gelotte (red). *Hej bostad. Om bostadsbyggande i Storstockholm 1961–75.* Stockholm 2004.

Rudberg, Eva. *Folkhemmets byggande under mellan- och efterkrigstiden.* Stockholm 1992.

Rudberg, Eva. "Folkhemmets välfärdsbygge 1940–60". *Att bygga ett land.*

1900-talets svenska arkitektur. Stockholm 1998.

Vidén, Sonja. "Rekordårens bostadsbyggande". *Rekordåren. En epok i svenskt bostadsbyggande.* Karlskrona 1999.

TEXT

Maria Mellgren. Västmanlands läns museum.

FOTO

Anders Forsell. Västmanlands läns museum.

GRAFISK DESIGN

Emelie Söderlund.

OMSLAGSBILD

1½ halvplansvillor med branta takfall i stadsdelen Ågårdet i Köping.

BAKSIDESBILD

Skivhus i stadsdelen Rönaby i Västerås.

Med projektet *Modernismen i Västmanland* vill Länsstyrelsen i Västmanlands län och Västmanlands läns museum lyfta fram länets moderna historia och bebyggelsemiljöer. Tidsperioden är av stor vikt för länets framväxt och har satt avtryck i den fysiska miljön som är både omfattande och komplexa. Inom projektet uppmärksammar vi länets moderna kulturarv så att modernismens kulturhistoriska värden och kvaliteter inte går förlorade. Läs mer på projektets hemsida: www.modernismen.se

MODERNISMEN
I VÄSTMANLAND

västmanlands läns
MUSEUM
– en del av Landstinget Västmanland

Länsstyrelsen
Västmanlands län

